

เทศน์โปรดคุณแพพวง วรธนะกุล ณ วัดป่าบ้านตาด
 เมื่อวันที่ ๒๘ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๘
อุบายวิธีถอดถอนอุปาทานชั้นธ

คำว่า "จิต" เป็นความรู้เพียงเท่านั้น ไม่มีเรื่องราวอะไรมากนัก ยิ่งมีความรู้ยิ่ง โดยเฉพาะจิตก็ไม่มีเรื่อง พอจิตกระเพื่อมตัวออกสู่ความคิดความปรุง ความจดจำ สำคัญมันหมายต่างๆ ในสิ่งที่เคยผ่านเคยรู้เคยเห็นมาแล้ว นั้นจิตเริ่มก่อเรื่อง และขยายตัวออกไปไม่มีที่สิ้นสุดยุติลงได้ เรื่องจึงมีอยู่เรื่อยๆ และขยายตัวออกไปเรื่อยๆ จนกระทั่งออกไปแล้วเข้าไม่ถูก เหมือนกับก่อไฟแล้วดับไม่เป็น ไฟก็ลุกใหญ่ จิตคิดออกไปแล้ว ระวังดับความคิดของตนไม่ได้ จึงกลายเป็นเรื่องราวเข้ามาสู่ตนเอง ให้เกิดความเดือดร้อนวุ่นวายอยู่ตลอดเวลา "อกาลโก" คือไม่กำหนดสถานกาลเวลา มีอยู่เช่นนั้นทุกหัวใจ

ถ้ามีแต่ความรู้เท่านั้นก็ไม่มีเรื่อง ถ้าเทียบก็เหมือนเมล็ดผลไม้ ที่มีแต่เมล็ดเท่านั้นมันก็ไม่มีเรื่องมาก แต่พอมันแตกออกมาเป็นต้นแล้ว ก็มีใบ รากแก้ว รากฝอย เปลือก กระจับ แก่น กิ่งน้อยใหญ่ ใบอ่อน ใบแก่ มีดอกผลเต็มไปหมดทั้งต้น ไม่สามารถจะพรรณนาได้ พอมันแตกออกจากเมล็ดแล้วเท่านั้น มันขยายตัวออกไปจนไม่อาจที่จะนับได้ว่า รากแก้ว รากฝอย มีเท่าไร แผ่ออกไปกว้างแคบขนาดไหน รากแก้ว มันลงลึกขนาดไหน เปลือกก็หุ้มตัวกระจับแก่นลำต้นขยายตัวออกไปเรื่อยๆ กิ่งก้านสาขา ใบอ่อนใบแก่ กิ่งน้อยกิ่งใหญ่ ดอกใหม่ดอกเก่า สลับซับซ้อนเต็มไปหมดในต้นไม้ต้นเดียวกัน จนไม่สามารถจะนับได้

นี่เราเทียบกับจิต ที่กระเพื่อมตัวออกคิดปรุงเรื่องต่างๆ ขยายตัวออกไป ไม่มีที่สิ้นสุด เรื่องเก่าผ่านมานานเพียงไรก็ไปคิดได้หมด นำอารมณ์นั้นๆ มาโยงตัวเอง สิ่งที่ไม่เคยผ่าน ก็คิดไปเดาไปดันไป สำคัญมันหมายไปเรื่อยๆ ซึ่งล้วนแต่เรื่องยุ่งออกไปจากใจที่คิดปรุงทั้งนั้น

ถ้าเราไม่เคยเห็นความยุ่ง เวลาภาวนาจะรู้เรื่องความยุ่งไปเอง ว่าจิตเป็นตัวยุ่งที่สุดในโลก ไม่มีสิ่งใดจะยุ่งยิ่งกว่าจิต ร่างกายของเราเวลาหิวกระหายมา พอรับประทาน เสียก็ระงับดับกันไป กระหายน้ำ ดื่มน้ำเสียก็ระงับความกระหาย ไม่กวนอยู่ตลอดเวลา เหมือนจิต เวลาว่างเหงาหาวนอนก็พาพักผ่อนนอนหลับไปเสีย เวลาเมื่อยเพลียก็พักผ่อนเสีย เกิดโรคภัยไข้เจ็บขึ้นมา ก็บำบัดรักษาเสีย ก็ยังมีกาลมีเวลาระงับดับลง พอเป็นความสุขกายสบายธาตุชั้นธบ้าง

ส่วนจิตใจไม่เป็นอย่างนั้น ก่อวนอยู่ตลอดเวลา เพราะความกระเพื่อมตัวเป็นไปอยู่เสมอ และมีเครื่องผลักดันออกมาให้คิดให้ปรุงอยู่เช่นนั้น จิตจึงเป็นเหมือน " ลูกฟุตบอล" นั้นเอง ถูกเตะให้กลิ้งไปนั้นกลิ้งไปนี่ กลิ้งไปกลิ้งมา ถูกฝ่าเท้าของกิเลสทั้งเตะทั้งเหยียบย่ำทำลายขยี้จะเอาให้แหลกจริง ๆ แต่จิตก็เป็นสิ่งที่ทน ไม่มีอะไรที่จะทนยิ่งกว่าจิต เหนียวแน่นยิ่งกว่าจิต จะทำลายให้ฉิบหายไปก็ฉิบหายไม่ได้ เป็นแต่เพียงความทุกข์ความทรมาน เพราะสิ่งเหล่านั้นบีบบังคับเท่านั้นเอง นี่แหละจึงได้รู้ว่า "เรื่องทั้งหมดออกจากจิตดวงเดียวนี้เท่านั้น" ไม่มีอะไรที่จะก่อเรื่องนอกจากจิตเป็นผู้ก่อ การระงับเรื่องจึงต้องระงับที่ต้นเหตุ คือจิตเป็นต้นเหตุและผลิตผลขึ้นมาในจิตนั้นด้วย จึงต้องระงับที่ตรงนั้นด้วยอุบายวิธีต่าง ๆ

อุบายวิธีนั้นก็ไม่มีสิ่งใดที่จะสามารถนำมาใช้ได้ผล เหมือนอุบายวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ที่ท่านเรียกว่า "สวากขาตธรรม" คือ ตรัสไว้ชอบ สมควรแก่การแก้กิเลส หรือระงับดับกิเลสที่เกิดขึ้นกับตนได้ ด้วยความถูกต้องแม่นยำ เหมาะสมกับการแก้กิเลสนั้น ๆ ทุกประเภท

การที่กระทบความทุกข์ความลำบากนั้นจะกระทบด้วยกันทุกคน ไม่ว่าสัตว์ไม่ว่าบุคคล ใครจะมีความรู้มากน้อยเพียงใดก็ต้องได้รับสัมผัส ได้รับรู้ความทุกข์ ที่ได้รับความกระทบกระเทือนอยู่ภายในจิตใจและร่างกายตลอดมา แต่ไม่มีใครจะสามารถหาอุบายวิธีแก้ไขความกระทบกระเทือน อันเป็นสิ่งสำคัญระหว่างจิตกับอารมณ์ที่ปรุงขึ้นมาภายในตนเองได้ จิตชอบถือสิ่งภายนอกเป็นนิमितเป็นเครื่องหมาย แล้วนำเข้ามาคิดปรุงแต่งต่าง ๆ ให้เกิดความทุกข์ความทรมานแก่ตน

อุบายวิธีระงับดับสิ่งเหล่านี้ มีแต่พระพุทธเจ้าเท่านั้น ที่เป็นผู้เฉลียวฉลาดสามารถทำจนได้ผล แล้วทรงนำทั้งเหตุทั้งผลนั้นมาสอนพุทธบริษัท คือสัตว์โลกทั่วไปให้รู้วิธีการ ผู้ใดมีความสนใจเชื่อตามหลักธรรม ที่ทรงประพาดปฏิบัติและได้ผลมาแล้ว นำมาปฏิบัติตนตามที่ท่านสอนไว้ ผู้นั้นก็ได้รับผลไปโดยลำดับจนเป็นที่พึงพอใจ การระงับดับทุกข์ จึงหมายถึงใจเป็นสำคัญ

เอา"ใจ"เป็นเป้าหมายแห่งการพิจารณา เพราะตัวนี้เป็นตัวการ ถ้าพูดกันว่าผู้ต้องหา คือจิตดวงนี้ คนชี้คุชี่ตะรางก็คือจิตดวงนี้ ถูกกักถูกขังอยู่ใน "วิภังการ" ภพน้อยภพใหญ่ ล้วนแล้วแต่เป็นภพที่ได้รับความทุกข์ความทรมาน รับวิบาก คำว่า "วิบาก" ก็คือผล ผลที่เกิดขึ้นจากเหตุ ก็ต้องทำให้ผู้กระทำนั้นได้รับความทุกข์ความลำบากในภพน้อยภพใหญ่ ท่องเที่ยวอยู่อย่างนั้นเพราะหาทางออกไม่ได้

พระพุทธเจ้าจึงทรงเปิดทางให้รู้ทางออกวิธีออก เรียกว่า "นियานิกธรรม" นำสัตว์โลกที่ติดข้องด้วยสิ่งมีดมัว อันเป็นเครื่องปิดบังทั้งหลายนี้ ให้ออกได้โดย "นियานิกธรรม" สั่งสอนโดยลำดับ ๆ นับตั้งแต่ธรรมขั้นต่ำจนถึงขั้นสูงสุด

ทาน การให้ทาน ก็เป็นธรรมแกกิลเลสประเภทหนึ่ง คือความตระหนี่เหนียวแน่น ความเห็นแก่ตัว ซึ่งเป็นคู่มิตรกับความโลภมาก นี่เป็นกิเลสผูกมัดรัดตรึงใจจนหาทางออกไม่ได้ ผู้ที่มีศรัทธา ความเชื่อ ความเลื่อมใส มีความพอใจในการให้ทาน จึงเชื่อว่าเป็นผู้แกกิลเลสตัวเหนียวแน่นอยู่ในจิตใจนี้ออกได้โดยลำดับ จนกระทั่งเป็นผู้เสียสละไม่มีความอาลัยเสียดาย เป็นที่พอใจ เมื่อได้เสียสละอะไรลงไปเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นมากน้อย เกิดเป็นความสุขขึ้นมากภายในใจ นี่คือผลที่เกิดขึ้นจากการแกกิลเลสตัวเหนียวแน่น ตัวตระหนี่ถี่เหนียว ตัวเห็นแก่ตัว ตัวส่งเสริมให้เกิดความโลภมากไม่มีเมื่องพอ จนเห็นความเบาบางประจักษ์ใจ

วัตถุนั้นเป็นอันหนึ่งต่างหาก ที่จะทำให้อึดไปเกาะไปยึดแล้วสั่งสมกิเลสและความทุกข์ขึ้นแก่ตัวเอง วัตถุนั้นไม่ได้เป็นสิ่งสำคัญอะไรนัก ที่สำคัญก็คือผู้ไปยึดไปถือ วัตถุนั้นของทองเงินเป็นต้น นี่แลคือผู้เป็นภัยต่อจิตใจ ความยินดีในการเสียสละเพื่อประโยชน์ตามเหตุตามผลที่จะเสียสละมากน้อยแก่บุคคลใด แก่สัตว์ตัวใด หรือแก่ผู้ใด จนมีความเสียสละได้ด้วยความปิติยินดี พอใจ ไม่อาลัยเสียดาย นี่เชื่อว่าเป็นผู้ชนะกิเลสประเภทนี้ไปแล้วโดยลำดับ มิหนำซ้ำยังเกิดความปลื้มอกปลื้มใจในเมื่อได้ทำตามความต้องการแล้ว นี่คือผลแห่งการชนะกิเลสประเภทเหนียวแน่นนี้ออกได้ นี้ก็เรียกว่า "นियานิกธรรม" เป็นทางที่นำสัตว์ออกจากทุกข์ คือความผูกมัดรัดตรึงเหล่านี้ ด้วยอำนาจของกิเลสตัวหวนแหวนไปได้เป็นขั้น ๆ

ศีลก็มีลักษณะอย่างเดียวกัน แกกิลเลสในข้อหนึ่ง ๆ นั้น

ปาณาณา สัตว์มีชีวิต คนมีชีวิต อะไรมีชีวิต ผู้นั้นเป็นผู้รักสงวนชีวิตของตนเท่าเทียมกันกับเรา การไม่ทำเขาให้มีความกระทบกระเทือนหรือเจ็บช้ำ ตลอดถึงความล้มตายไป ก็เพราะเห็นคุณค่าของเขาของเรา ความไม่เห็นคุณค่าของเขา โดยความเห็นแก่ตัวเป็นกิเลสประเภทหนึ่ง คนทั้งโลกสัตว์ทั้งโลก เห็นเป็นคนแต่เราคนเดียวแล้วทำลายคนอื่นสัตว์อื่นได้ โดยไม่มีความละอายบาป ไม่มีความนึกคิดในเรื่องบุญเรื่องบาปเลย ขอแต่เป็นความพอใจของตน ใครจะฉิบหายวายปวงด้วยชีวิตจิตใจร่างกายอะไรก็ตาม นี่เป็นกิเลสประเภทสำคัญมากเช่นเดียวกัน การไม่ให้ทำเพราะเห็นความสำคัญแห่งชีวิตของเขาของเรา นี้ เรียกว่าเป็นการแกกิลเลสประเภทที่เห็นแก่ตัวในลักษณะดังที่กล่าวมานี้ ออกได้

อทินนาฯ พึงเทียบลักษณะเดียวกับ กาเม มุสา สุรา ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องของกิเลส เครื่องผูกมัดจิตใจของสัตว์ให้ได้รับความทุกข์ความทรมานทั้งสิ้น เหล่านี้ล้วนแต่กิเลสด้วยกัน จึงสอนวิธีแก้ ด้วยการรักษาศีลข้อนั้น ๆ ไม่ให้ใจกำเริบไปตามความละเมิดที่คิดอยากทำบาป ด้วยการทำลายศีลข้อนั้น ๆ ไปในตัว

พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเพื่อการแก้กิเลส ไม่ใช่สั่งสอนอย่างปาว ๆ หรือสอนอย่างไม่มีเหตุผล พระองค์ทรงทราบหมดว่า กิเลสมันแทรกซ้อนอยู่ในอะไรบ้าง จะทรงแก้ไขวิธีใด ทรงแยกแยะไว้หมด ให้ถึงตัวของกิเลสจริง ๆ ซึ่งมีอยู่ในจิตใจของสัตว์โลก และแสดงออกโดยอาการที่กล่าวมานี้ อาการ ๕ อย่าง ถ้าพูดถึงเรื่องศีลก็อาการ ๕ อย่าง "ปาณา อทินนา กาเม มุสา สุรา" เป็นแต่ละประเภท ๆ แห่งศีลธรรม เพื่อแก้กิเลส และศีลธรรมเหล่านี้ก็คือ "ธรรม" นั่นเอง แก้กิเลสประเภทนั้น ๆ ที่หยาบคายด้วยธรรมห้าข้อที่ให้นามว่า "ศีล"

การทำลงไปนั้นเป็นเรื่องใหญ่ เป็นเรื่องทำลายศีล การคิดไม่ทำ หรือจดเว้นอยู่ภายในใจนั้นเป็นเรื่อง "ธรรม" เป็นเรื่องแก้กิเลสอยู่ภายในใจ มีความหมายทุกสิ่งทุกอย่าง ที่พระองค์ทรงสั่งสอนไว้อย่างไรต้องมีความหมายเต็มตัวทีเดียว เราทั้งหลายมีความรักชอบในศีลในธรรมดังที่กล่าวมานี้ ชื่อว่าเป็นผู้รักธรรมในการแก้กิเลสอันเป็นข้าศึกต่อธรรม ดังที่กล่าวมานี้

ภาวนา คำว่า "ภาวนา" ยิ่งเป็นความละเอียดของจิตเข้าไปอีก รวมความละเอียดของกิเลสเข้าไปเป็นชั้น ๆ ท่านจึงสอนให้เรียนเข้ามาหาตัวจิต ให้รู้เรื่องของจิต จิตแสดงออกในอาการอย่างใด เช่นที่กล่าวเมื่อสักครู่นี้ว่า "บ่อแห่งเหตุ บ่อแห่งความยุ่งเหยิงวุ่นวาย ต้นเหตุของกองทุกข์อยู่ที่ไหน" ก็คืออยู่ที่ใจ

ท่านสอนให้ภาวนา ให้รู้ต้นเหตุ คือความคิดเป็นเหตุ สอนให้บริกรรมภาวนา หรือให้กำหนดอารมณ์อันใดอันหนึ่งให้เป็นเครื่องผูกมัดจิตใจ ไม่ให้ไปคิดในแง่ต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นการสังสมกิเลสขึ้นมาโดยลำดับ ให้จิตมีอารมณ์อันเดียวกับธรรมที่กำหนด ที่คำบริกรรมเท่านั้น จนจิตมีความสืบทอดกันด้วยความรู้ที่เกี่ยวกับธรรมบทนั้น ๆ ไม่ขาดวรรคขาดตอน แล้วกลายเป็นความสงบขึ้นมาภายในตน ท่านเรียกว่า "จิตสงบ" จิตแน่วแน่มั่นใจแล้ว เรียกว่า "จิตเป็นสมาธิ"

คำว่า "สมาธิ" เป็นฐานะอันสำคัญของจิต เมื่อจิตมีความสงบ ทุกข์ก็ต้องสงบลงไป เพราะทุกข์เกิดขึ้นจากความไม่สงบ จิตแสดงความไม่สงบก็คือจิตก่อทุกข์ เมื่อจิตปรากฏเป็นความสงบขึ้นมา ก็คือความสงบทุกข์ ความสงบจากความฟุ้งซ่านอันเป็นสาเหตุให้เกิดทุกข์ ทุกข์ก็ต้องดับไปด้วยกัน เพียงเวลาเดียวหรือขณะเดียวเท่านั้น เราก็

พอเห็นเป็นสักขีพยานว่า ความฟุ้งซ่านของจิตกับความสงบของจิตนี้มีผลต่างกันอย่างไรบ้าง พอจะเห็นเหตุเห็นผล เห็นโทษเห็นคุณ ของความฟุ้งซ่านกับความสงบ ว่าต่างกันอย่างไรบ้าง แล้วก็ยังมีทางที่จะแยกแยะเลือกเฟ้นเอาตามที่ปรากฏแล้วทั้งสองเรื่อง คือความสงบกับความฟุ้งซ่าน

เราเลือกทำ แม้จะมีความยากลำบากเพราะฝืน แต่เหตุผลและสักขีพยานบอกแล้วภายในตัวว่า ความสงบสุขเกิดขึ้นเพราะความอดทนสำหรับพยายาม และผลจะปรากฏขึ้นมาเรื่อย ๆ เป็นความสงบเย็นใจ ขณะที่จิตมีความสงบตัวนั้น ย่อมไม่คิดถึงกาลเวลา สถานที่ใด ๆ ทั้งสิ้น รื่นเริงบันเทิงอยู่กับความสงบอันเป็นความสุขอยู่โดยถ่ายเดียว นั่งอยู่ก็เพลิน เพลินอยู่ในความสงบสุขของจิต ยืนอยู่ก็เพลิน นี่คือผลที่เกิดขึ้นจากความสงบของใจไม่ก่อกังวลตัวเอง ความคิดปรุงระงับเข้ามาเพราะบทรธรรมเป็นเครื่องกำกับใจ

การกระทำความเพียรทาง " จิตตภาวนา " มีความอดทนกันไปโดยลำดับ ความต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ ผลย่อมมีความสืบเนื่องกันเป็นลำดับเช่นเดียวกัน จนกลายเป็นจิตที่อ่อนโยน นิ่มนวล สง่าผ่าเผย มองดูภายในตัวเองก็รู้ นี่เป็นระยะหรือเป็นขั้นหนึ่งของจิต เรื่องราวที่เคยก่อกังวลตัวเองนั้นย่อมลดน้อยลงไปเป็นลำดับ เรื่องราวคือความคิดความปรุงระงับในแง่ต่าง ๆ ตามยถากรรมที่เคยเป็นมา ก็ไม่ได้เป็นอย่างนั้นอีก มีกฎเกณฑ์ในการคิดการปรุงเพราะเริ่มมีสติ เริ่มมีความระมัดระวังขึ้น และเริ่มมีสาระสำคัญอันเป็นสมบัติอันหนึ่งขึ้นมาภายในใจ ไม่อยากจะให้สิ่งใดเข้ามาก่อกังวลทำลายสมบัติ คือความสงบสุขที่เคยปรากฏกับตนอยู่แล้ว ย่อมมีความระมัดระวังสมบัตินั้นไว้เสมอด้วยความมีสติ ด้วยความเต็มใจ ด้วยความพอใจ จิตเลยกลายเป็นสมบัติอันมีค่าขึ้นมาอย่างชัดเจน แต่ก่อนก็ไม่ได้คิดว่าจิตนี้เป็นสมบัติอันมีค่า นอกจากเห็นว่าสิ่งอื่นมีค่าไปเสียทั้งสิ้น จนหลงเพลิน เพราะเรายังไม่เคยเห็นจิตแสดงตัวออกมาเป็นสิ่งที่น่าพึงใจ น่าอัศจรรย์ เป็นสมบัติอันพึงใจ น่าไว้วางใจ ผากเป็นผากตายได้

ที่นี้ปรากฏขึ้นมาแล้ว จิตจึงกลายเป็นที่พึ่งอันหนึ่ง กลายเป็นที่อาศัย หรือกลายเป็นสิ่งที่อบอุ่นขึ้นภายในตัวเอง จิตนั้นเลยกลายเป็นสมบัติอันรักสงวนขึ้นมา แล้วก็รักสงวนมาก พยายามกำจัดปิดเป่าสิ่งที่จะมาก่อกังวลทำลายจิตใจนั้นด้วยสติ นี่เป็นอีกขั้นหนึ่ง คือใจมีความละเอียดเข้าไปโดยลำดับ นี่ท่านเรียกว่า "จิตมีฐาน" จิตมีหลักเกณฑ์ จิตปรากฏเป็นสมบัติของผู้ทำอย่างชัดเจนแล้ว สมบัติอันนี้เรียกว่า "ธรรมสมบัติ" มีประจักษ์ใจ

ในธรรมอีกแง่หนึ่ง ที่ท่านสอนให้สมบัติอันนี้มีความสว่างกระจ่างแจ้งขึ้นไปและมีความรู้รอบตัว เพื่อกำจัดสิ่งที่แทรกซึมอยู่ภายในใจให้ขาดจากกันโดยลำดับว่า "จิตนี้ มีความเกี่ยวเนื่องผูกพันกับอะไรบ้าง?" ท่านจึงสอนให้ใช้ "ปัญญา" พิจารณา

โดยยกธาตุชั้นของเรานี้ขึ้นเป็นอันดับแรก พิจารณาคลี่คลายตลอดถึงสิ่งภายนอก บริษัทบริวาร สมบัติต่างๆ คิดไป และนำมาเทียบเคียงว่า "จิต มีความหนักเบาในสิ่งใด ในแง่ใด ในบุคคลใด ในสมบัติอันใดบ้าง" แล้วนำสิ่งนั้นๆ เข้ามาคลี่คลายดูให้เห็นตามความจริงของมัน เพื่อจิตจะได้ถอยตัวเข้ามา ปลดปล่อยความกังวล หรือความผูกพันนั้นๆ ซึ่งเป็นตัว "อุปาทาน" ยึดมั่นถือมั่น แล้วทำความกตถาว์จิตใจให้เป็นพิษภัยแก่ตน ให้ถอยตัวเข้ามาสู่ "ความเป็นตัวของตัว" คือจิตโดยเฉพาะ

พิจารณาเรื่องธาตุเรื่องชั้น ธาตุชั้นถ้าพิจารณาตามความจริงแล้ว เราจะเห็นประจักษ์ทั้งวันทั้งคืน เพราะเป็นความจริงล้วนๆ ตลอดมา ตั้งแต่วันอุบัติจนกระทั่งถึงวันสิ้นชีพายชนม์ ไม่ละความจริงอันนี้เลย เป็นแต่ความรู้ของเราที่ยังจอมปลอมอยู่ ของปลอมกับของจริงจึงเข้ากันไม่ได้ ท่านจึงสอนให้ใช้ปัญญาซึ่งเป็นความจริงอันหนึ่ง สอดแทรกลงไป ให้ความจริงที่มีอยู่ภายในธาตุชั้น หรือร่างกายนี้ด้วยการพินิจพิจารณา

หากจะพิจารณาแยกอาการของมัน หรือตามความเป็นอยู่ของมัน ก็แยกออกไปดูให้เห็นชัดเจนด้วยปัญญา จะไม่มีที่ตรงไหนแย้งความจริงอันนี้เลย ดูเข้าไปตั้งแต่หนังข้างนอก หนังข้างใน เนื้อ เอ็น กระดูก ดูเข้าไป ๗ มันเป็นอย่างไร ตรงไหนที่เป็นเรา ตรงไหนที่น่ารักน่ายินดี ตรงไหนที่เป็นเขา ดูเข้าไปจนหมดทุกสิ่งทุกส่วนแล้ว มันก็เป็นกองธาตุกองชั้น เป็นกองอสุภะอสุภัง เป็นป่าช้าผีดิบเรชาติๆ นี้แหละ

แยกออกเป็นเรื่องของธาตุ ก็ไม่เห็นมีอะไร มีแต่ธาตุ ๔ ดินน้ำลมไฟเต็มเนื้อเต็มตัวของเรตั้งแต่วันเกิดมาจนกระทั่งบัดนี้ แล้วยังจะเป็นเช่นนี้ตลอดไปจนกระทั่งถึงวันอวสาน คือวันสลายตัวของส่วนประชุมแห่งธาตุทั้งหลายเหล่านี้

ถ้า "ปัญญา" ได้หยั่งลงไปให้ถึงเหตุถึงผลถึงความจริงซึ่งถึงจิตใจแล้ว ไม่ต้องบอกให้ปล่อย แต่มันปล่อยของมันเอง สลัดลงไป ๗ ปล่อยวางลงไปในส่วนหยาบ คือธาตุสี่ ดินน้ำลมไฟนี้

มีอันหนึ่งเป็นสิ่งที่ปิดบังความจริง หรือว่าความสำคัญมันหมายของเรา มันปิดบังตัวเรากี่ถูก มันปิดบังเพราะอะไร เพราะธาตุเพราะชั้นอันนี้ จึงต้องเอาธาตุชั้นอันนี้มาแจงดุ คลี่คลายดูให้เห็นชัดเจน แล้วก็มาเห็นตัว "ผู้จอมปลอม" ไปเที่ยวยึดมั่น ปักปันมันหมายความว่า สิ่งนั้นเป็นเรา สิ่งนี้เป็นของเรา ก่อความยุ่งยากให้แก่ตน ขนทุกซ์มาทับตนหนักเท่าไร จนกระทั่งไปไม่ได้ก็ยอมทน เพราะความหลงนี้เอง

ปัญญา กำหนดพิจารณาให้เห็นชัดเจนตามเป็นจริง แล้วก็ปล่อยกันไปเองโดยลำดับๆ เมื่อจิตมีความรู้ความเข้าใจในสิ่งนี้อย่างชัดเจนแล้ว มองลงไปทีไหนมันทะลุปรุโปร่งไปหมดภายในร่างกาย เห็นตามความเป็นจริงอย่างประจักษ์ใจไม่มีทางสงสัย ดูภายนอกก็เช่นเดียวกับภายใน ดูภายในก็เช่นเดียวกับภายนอก มันเป็นเช่นเดียวกัน นี้

จัดว่าเป็น "โลกวิทู" คือรู้แจ้งเห็นจริงโลกทั้งโลกนอกโลกใน เป็นสภาพเหมือนกันนี้ทั้งนั้น
นี่ "โลกวิทู" เป็นคุณสมบัติของพุทธบริษัททั้งหลายได้ ไม่ใช่จะเป็น "โลกวิทู" แต่พระ
พุทธเจ้าเพียงพระองค์เดียว

แล้วยังมีอะไรเป็นตัวการสำคัญที่คอยแต่หลอกหลอนอยู่ตลอดเวลา ก็พวก
สัญญา พวกสังขาร นี่เองเป็นตัวสำคัญ เวทนาเกิดขึ้นมันก็ไปสำคัญมันหมายความว่า
"เวทนา เป็นเรา" เสีย เวทนาเป็นเราเพราะเหตุไร เพราะร่างกายนี้เป็นเรา ร่างกายเป็น
เรา เวทนาจึงเป็นเรา สัญญา สังขาร วิญญาณ มันก็เป็นเราเสีย ก็มาเป็นอันเดียวกันหมด
ทั้งๆ ที่ "เขา" ไม่ใช่ "เรา" "เรา" ไม่ใช่ "เขา" แต่ความสำคัญมันหมายนั้นมันหลอกเรา
พิจารณาดูให้เห็นชัดเจน ความปรุง ก็เพียงคิดขึ้น ดี ชั่ว ก็ตาม คิดขึ้นขณะเดียวก็ดับไป
พร้อมๆ ในขณะนั้น ไม่ได้ตั้งอยู่จริงถาวรอะไรเลย เป็นแต่เพียงความสำคัญมันหมาย
นั้นแหละมันไปยึดเอา เลยยืดยาวไปเรื่อยๆ ไม่มีที่สิ้นสุด ยึดมันถือมันติดต่อกันเนื่อง
กันเป็นลูกโซ่ ทุกซกก็เลยกลายเป็นเหมือนลูกโซ่ไปตามกัน

คนทั้งคนมีแต่ลูกโซ่ คือความทุกข์เต็มหัวใจ การตัดลูกโซ่จึงตัดด้วยการ
พิจารณาในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ให้ทราบว่าเป็นอาการหนึ่ง ๆ ของชั้นนี้
เท่านั้น เวทนา ความสุข ความทุกข์ ทุกข์กายทุกข์ใจ สุขกายสุขใจ ก็ อนตตา แน่ะ! รูป
ความก็คือ อนิจจัง ทุกข์ อนตตา ไปลงที่นั่นไม่ไปไหน เพราะความจริงอยู่ที่นั่น

คำว่า "อนตตา" มันจะเป็น "อตตา" ได้อย่างไร มันปฏิเสธตัวตนอยู่แล้วชัด ๆ เกิด
ขึ้นแล้วดับไป ทุกข์กายก็เหมือนกัน ทุกข์ใจก็เหมือนกัน มันก็เป็นเวทนาอันหนึ่ง ๆ ที่
ปรากฏตัวขึ้นมา สุขกายสุขใจมันก็เป็นเวทนาอันหนึ่งเหมือนกัน พิจารณาให้เป็นสภาพ
อันเดียวกัน คือ "ไตรลักษณ์" ล้วน ๆ เห็นประจักษ์ด้วยปัญญาแล้วยอมเป็นไตรลักษณ์
ล้วน ๆ จริง ๆ

สัญญา ความหมาย ฟังแต่ว่า "ความหมาย" มันวนไปเวียนมาอยู่อย่างนั้น
หมายนั้นหมายนี้ ดีไม่ดีก็หายไป จำไป ลืมไปแล้วเอามาจำใหม่ ยุ่งกันไปหมด

วิญญาณ ก็ปรากฏขึ้นในขณะที่มีสิ่งมาสัมผัส เป็นความกระเพื่อมแห่งความรู้รับ
กันกับสิ่งที่มาสัมผัสทาง ตา หู จมูก ลิ้นกาย ซึ่งกระทบกับรูป เสียง กลิ่น รส เครื่อง
สัมผัส ก็เกิดความรู้ขึ้นเป็นขณะๆ ที่สิ่งนั้นสัมผัส แล้วก็ดับพร้อมกับสิ่งสัมผัสนั้นดับ
ไป นี่ท่านเรียกว่า "วิญญาณ" ความกระเพื่อมแห่งความรู้เท่านั้นเอง ความรู้จริง ๆ ไม่
เป็นเช่นนั้น ถึงสิ่งเหล่านั้นจะมาสัมผัสหรือไม่สัมผัสก็ตาม ความรู้ก็รู้โดยสม่ำเสมอ
นี่ท่านเรียกว่า "ใจ" หรือเรียกว่า "จิต" แต่ความกระเพื่อมของจิตที่แสดงออกรับกับสิ่งที่
มาสัมผัสชั่วขณะ ๆ ที่สิ่งนั้นมาสัมผัส ท่านเรียกว่าวิญญาณ

"วิญญาณในชั้นห้า" กับ "ปฏิสนธิวิญญาณ" จึงผิดกัน วิญญาณในชั้นห้าปรากฏขึ้นในขณะที่มีสิ่งมาสัมผัส "ปฏิสนธิวิญญาณ" นี้หมายถึง "ตัวจิตส่วน ๆ" ที่เข้ามาปฏิสนธิก่อกำเนิดเกิดขึ้นที่นั่นที่นี้ หมายถึงจิตที่กล่าวถึง " ในสถานที่นี้" ในขณะนี้ "วิญญาณ" หมายถึงวิญญาณในชั้นห้า ซึ่งมีสภาพเหมือนกับรูป เวทนา สัญญา สังขาร มันเสมอกันด้วย "ไตรลักษณ์" เหมือนกันด้วย "ไตรลักษณ์" เหมือนกันด้วยความเป็น "อนตตา" มันไม่เหมือนกับเรา เราไม่เหมือนกับสิ่งนั้น เหตุุนั้นสิ่งนั้นจึงไม่ใช่เรา เราจะไม่ใช่สิ่งนั้น

แยกด้วยปัญญาให้เห็นตามความเป็นจริงอย่างนี้ แล้วจิตจะปล่อยความกังวล ปล่อยคำว่า "รูปเป็นเรา เวทนาเป็นเรา สัญญาเป็นเรา สังขารเป็นเรา วิญญาณเป็นเรา" ปล่อยออกไป เราไม่ใช่อาการทำนี้ อาการทำนี้ไม่ใช่เราเห็นประจักษ์ ตัดตอนมันออกไป โดยลำดับ ๆ จนกระทั่งขาดไปจริง ๆ จากอาการ แม้จะแสดงขึ้นมาก็ทราบที่ "อาการนี้แสดง" แสดงขึ้นเพียงไรก็ทราบว่ามันแสดง ด้วยความรู้ของเรา ด้วยปัญญาของเรา ที่ท่านเรียกว่า "คลี่คลายด้วยปัญญา"

ในบรรดาชั้นที่มีอยู่ ซึ่งเป็นเครื่องปกปิดกำบัง หรือรวมเข้ามาว่า "เป็นตน" โดยความสำคัญของจิต แยกออกด้วยปัญญาให้เห็นชัดเจน นี่แหละตัดกิ่งก้านสาขา ตัดรากใหญ่ ๆ รากฝอยของกิเลสเข้ามา เหลือแต่ "รากแก้ว" พอถึง "รากแก้ว" แล้วก็ถอนขึ้น

รากแก้วคืออะไร? คือ ตัวจิต มีกิเลสตัวสำคัญอยู่ในนั้นหมด ผู้ปฏิบัติจึงมักจะหลงที่ตรงนี้ ถ้าหากไม่มีผู้แนะนำจะต้องมาติดที่ตรงนี้แน่นอน ถือสิ่งนี้เป็นตน คิดว่า "อะไร ๆ ก็หมดแล้ว หมดแล้ว หมดแล้ว" ยกเราว่ารู้หมด! แต่เราหาได้รู้ "เรา" ไม่ นั่นคือเราหลงเรา รู้สิ่งภายนอกแต่มาหลงตัวเอง

สิ่งภายนอกในสถานที่นี้ ไม่ต้องพูดถึงสิ่งภายนอกที่นอกจากตัวเรา หมายถึง รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นี่แหละ รู้สิ่งเหล่านี้แล้วยังไม่รู้ตัวจริงคือจิต จิตเลยยกตัวขึ้นว่ารู้อะไรทั้งหลายเสีย ทั้ง ๆ ที่ตัวกำลังหลงอยู่ในตัวเอง จึงต้องใช้ปัญญาคลี่คลาย หรือขยี้ขยาเข้าไปที่ตรงนี้เพื่อความรู้รอบตัว ไม่ให้มีอะไรชุ่มช้อนอยู่เลยขึ้นชื่อว่า "ยาพิษ" คือกิเลสประเภทต่าง ๆ แม้จะละเอียดเพียงไร มี "อวิชชา" เป็นต้นก็ให้กระจายไปด้วยอำนาจแห่งปัญญาคลี่คลาย จนกระทั่งกระจายไปจริง ๆ หรือสลายไปจริง ๆ ด้วยอำนาจของปัญญาอันแหลมคม แล้วคำว่า "เรา" คำว่า "ของเรา" ก็หมดปัญหา

คำว่า "รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ หรือว่าขันธห้า อากาโรทั้งห้า" นี้เป็นเรา เป็นของเรา" ก็หมดปัญหาไปตาม ๆ กัน ว่าเป็น "อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา" ก็หมดปัญหาไป ตามกัน เพราะสิ้นปัญหาภายในใจ คือ "อวิชชา" ซึ่งเป็นตัวปัญหาได้สิ้นไปแล้ว ปัญหาทั้งหลายจึงไม่มีภายในใจ ใจจึงเป็นใจที่บริสุทธิ์ล้วน ๆ !

นั่นแหละคือบ่อแห่งความสุข! เมื่อกำจัดความทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ออกจาก ใจหมดสิ้นไปแล้ว ใจจึงกลายเป็นใจที่บริสุทธิ์ขึ้นมา

นियยานิกธรรม พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนสัตว์โลกมาตั้งแต่พื้น ๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว เบื้องต้น จนกระทั่งถึงจุดสุดท้ายอย่างนี้ เป็น "นियยานิกธรรม" โดยสมบูรณ์ นำสัตว์ ผู้ข้อง พุดงาย ๆ นำจิตผู้ข้อง ให้พ้นจากความข้องนั้นโดยประการทั้งปวง กลายเป็น "โลกวิทู" รู้แจ้งเห็นจริงในธาตุในขันธทั้งภายในภายนอกภายนอกแล้ว ก็หมดปัญหาทั้งภายใน นี้

จากนั้นท่านก็ไม่ได้ทรงสอนอะไรต่อไปอีก เพราะพ้นจากทุกข์แล้วจะสอนเพื่ออะไร ถึงที่อันเกษมแล้วสอนกันไปเพื่ออะไรอีก!

นี่แหละที่เคยกล่าวเสมอว่า "มัชฌิมา" ในหลักธรรมชาตินั้นเป็นฝ่ายผล ได้แก่ "จิต ที่บริสุทธิ์ล้วน ๆ" นี้ ไม่มีอะไรที่จะ "กลาง" ยิ่งกว่าจิตที่บริสุทธิ์นี้ เสมอยิ่งกว่าจิตที่ บริสุทธิ์นี้ ไม่มีในโลกทั้งสามนี้! เพราะฉะนั้นจึงไม่มีอะไรประเสริฐยิ่งกว่าจิตบริสุทธิ์ล้วน ๆ อันเป็น "มัชฌิมา" ในหลักธรรมชาตินี้

นี่แหละความเป็นเอก ก็คือนี้ จิตเป็นเอก ก็คือจิตที่บริสุทธิ์นี้ ธรรมอันเอก ก็คือ ธรรมอันบริสุทธิ์ภายในใจนี้ มีอันเดียว ไม่มีสองกับสิ่งใด

โลกทั้งหลายมีคู่ ๆ ธรรมชาตินี้ไม่มีคู่ มีอันเดียวเท่านั้น พระพุทธเจ้าสมกับพระ นามว่า เป็น "โลกวิทู" เป็นศาสดาเอกของโลก ทรงรู้วิธีแก้ไขกิเลสน้อยใหญ่มาโดย ลำดับ ๆ แล้วนำมาสั่งสอนโลก ให้พวกเราทั้งหลายแม้เกิดสุดท้ายภายหลังตามคตินิยม ก็ตาม แต่เราก็ได้รับพระโอวาทคำสั่งสอน คือศาสนธรรมจากพระองค์มาปฏิบัติตนเอง ไม่เสียชาติที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์

"ธรรม" กับ "พระพุทธเจ้า" คือธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ นำมาเป็นเครื่อง ประดับกายประดับใจของเรา ขอให้มีความภาคภูมิใจในวาสนาของเราที่ได้เป็นอรอด เป็นธรรม ปฏิบัติตามพระองค์ ให้สมชื่อว่า "เป็นพุทธบริษัทโดยสมบูรณ์" จึงขอยุติ